

הלכות תלמוד תורה פרק א-ב

ובימינו¹¹ היה החכם הורש הלכות המצוות והגילות וצריכות לכל אדם לדעת אותן בלשון שמכונים הנשים ועמי הארץ¹² ע"י מדי שבת בשבתו¹³:

פרק שני

א מי שלא לימוד אביו תורה חייב ללמד את עצמו¹⁴ כשיכיר¹⁵ שנאמר¹⁶ ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם זו מצות עשה של תלמוד תורה¹⁷ על כל אדם לעצמו¹⁸ ללמוד כל התורה שבכתב ושבעל פה כולה כמו שנתבאר למעלה¹⁹ שנאמר²⁰ כל המצוה וגו'.

וכשלומד לעצמו כשתדיל ויכיר ויוכל ללמוד אוי לא ילמוד תחלה כל המקרא ואח"כ כל המשנה ואח"כ התלמוד כמו שנתבאר למעלה²¹ בנערים שאין יכולין ללמוד משנה ותלמוד בתחלה כי זה שיכול אינו רשאי לעשות כן כי מי יודע כמה יחיה²² לפיכך חייב הוא לשלש זמן למידתו²³ שבכל יום ויום²⁴ שליש במקרא²⁵ שליש במשנה²⁶ ושהן הלכות פסוקות בלי מעמדים²⁷ שבכל המשניות וברייתות²⁸ ומימרות האמוראים²⁹ שהן פירוש התרי"ג מצות שבתורה³⁰ בכל תנאים ודקדוקים ודקדוקים סופרים³¹ ובזמן הזה גם הלכות פסוקות של פסקי הגאונים והפוסקים³² כמו המור והשלחן ערוך והגהותיו בכלל משנה יחשבו³³ (א) ושלש בתלמוד³⁴ המכא³⁵ מעמי ההלכות³⁶ שבמשניות וברייתות ומימרות האמוראים

קונטרס אחרון

(א) ושלש בתלמוד המכא כו'. הנה הרמב"ם³⁷ שהעתיק לשונו בשיעור³⁸ עשה עיקר התלמוד

יא גמרא שם (לימוד) תוס' שם ד"ה לא. ע"ז יב. ב ד"ה ישלש רמב"ם שם ה"ב. מור וש"ע שם. וראה גם ק"א שם. לעיל א"ח ס' קטג ס"א. קובץ דברי תורה ה' ע' כב. **יב** גמרא שם. רמב"ם שם (בהרה"ש שבכתב). מור (תנ"ך). ש"ע שם (האריבעה ועשרים). לעיל פ"א ה"א וה"ד (תנ"ך). וראה לק"ש ח"ו ע' 21 תערה 35. שלחן המגדף ח"ג ע' ריט.

יג גמרא שם. רמב"ם שם (בתשובת פ"ב). מור וש"ע שם (שלש במשנה דהיינו תושבע"ט). **יד** כדלעיל פ"א ה"א. וש"ע.

טו ראה מנהרין ל"ג, א וש"ע שם ד"ה ואפילו מענה. רש"י ה"ו, ד, א ד"ה הכל מוכה כח, א ד"ה משנה.

טז פ"ד ע"ז ח"ים מרד הנרתת הלמוד. וראה גם מנהרין שם וש"ע ד"ה ואפילו דרכו. רש"י כתובות פ"ב, ב ד"ה כדבר משנה.

יז כדלעיל פ"א ה"ד וש"ע.

יח ראה מגילה י"א, ב. סוכה כ"א, א וש"ע שם ד"ה דקדוקי תורה וד"ה דקדוקי מופרים. וראה גם לעיל שם. לקמן פ"ג ה"א-ב. פ"ד ה"ב.

יט אצל: התפוסים.

כ ע"ז ח"ים ס"י כ"ה ס"א"כ, ובאורים שם ס"ק כב. ודף תז ע"ב (באורים ותומים דפ"ד), הוא קרוב למקום קצור תקפו כהן, שחבאי ושם משלשבות החוות יאר, שאין לימוד קים ל"י כרעה שלא הובאה בש"ע והגהות הרמ"א.

כא קדושים שם. רמב"ם שם. מור וש"ע שם.

כב ראה ק"א (דהיינו כרש"י שעשה עיקר התלמוד ידע מעמי ההלכות התלויים בכפרא, ולא כרמב"ם). וכדלעיל פ"א ה"א וש"ע.

יג מש"א"כ בהרות האחרונים, כדלעיל ס' כתב ס"ג. **יד** ראה לעיל ק"א ס"ב. **טו** רש"י שבת קט"ז, א ד"ה בין שאין. שם ל, ב ד"ה מ"ב. וראה לקמן פ"ד ה"ד. לעיל ס' ר"צ ס"ג. **טז** תנאי אנה"ק ס' כג (ק"ל, א).

פרק שני

א רמב"ם פ"א ה"ג, תנמרא קידושין כט, ב. מור וש"ע ס' רמת ס"א.

ב רמב"ם שם. וראה פס"ד צמח זקק (שלמ, ב). אנ"ק ח"ח ע' צד. לק"ש ח"ו ע' 233 תערה 17 וע' 238 ותערה 56. ח"א ע' 45 שה"ג להערה 19. שלחן המגדף ח"ג ע' רמ"ד.

ג דברים ה, א. גמרא שם (ר"ה דתוכי). רמב"ם שם. ב"י שם ד"ה ומ"ש לא. למוש שם ס"א.

ד ראה לקמן פ"ד ה"ב (שהתלמוד מצד עצמו הוא ג"כ מ"ע). הערות וצינים 4/6.

ה ראה גם הקדמת הרמב"ם בני הגאון המחבר. לק"ת (מ"ע). וקרא ל, ד. לקמן פ"ד ה"ו (למי שאפשר לו). הערות ציונים 7/7.

ו פ"א ה"ד, וש"ע.

ז דברים יא, כב. ספרי עקב פמ"ח. וראה לק"ש ח"ו ע' 18 ואיק"ך.

ח פ"א ה"א.

ט תנמרא שם ל, א.

י רמב"ם פ"א ה"א. מור וש"ע ס' רמז ס"ד (לשלש לילמוד). וראה לקמן פ"ג בק"א (ד"ה ואפילו, שכן קבלו הגמרים, ותלמוד בגמרא שם מהפסק ושגגה הוא אסתמא בעלמא).

צייונים לקונטרס אחרון

ב ס"ו רמז ס"ד.

א פ"א ה"א, ב.

קונטרס אחרון

להבין דבר מתוך דבר ולדמות דבר לדבר, כמו שכתב ובשלוש אחרים מתבונן בדעתו להבין דבר מדבר. ועוד כלל בכלל התלמוד לידע מקור ההלכות במדות שהמורה נורשת בהן. ולא ס"ל כפרש"י¹ עשה עיקר התלמוד לידע טעמי ההלכות התלוים בסברי שחיו נותנים טעם לדברי המשנה כו', וכן בבבלי דף מ"ז ע"ב², ובסוטה דף כ"ב ע"א ד"ה ולא שימש ת"ח לתלמוד סברת כו' ע"ש, וע"ש בד"ה שמועין הלכה כו' דכיון דאין יודעים כו'. ואזיל הרמב"ם לשיטתו שחיבר ספרו משנה תורה בלי תנינת טעמים להלכות כלל, ועשאו להורות מתוכו לבדו כמ"ש בהקדמתו כמ"ש המעוני מלך בהקדמה³ למי שבקי (בספרי) בהדרי התלמוד תחלה כו'. ובתשובה⁴ לא כתב כן אלא לשואל סדר הלימוד בקביעות למי שתורתו אומנתו ולא לענין הוראה כלל, ע"ש ובהקדמתו לספר המצות⁵ אזכור שרש תצא ממנו השאלה כו'. והא דהמורין הלכה מתוך חכמי המשנה מכלי עולם⁶, ס"ל לרמב"ם כאיך טעמא בפירש"י שם א' דיש משניות הרבה דיהידיאה היא ולית להלכתא כו', והיינו במשניות דוקא משא"כ חיבורו שחיברו מתוך מסקנת התלמוד.

והרא"ש שכתב בתשובה כלל ל"א סימן ט' כל המורין מתוך דברי הרמב"ם כו' טועים כו' סבור שבמין כו' אינו מבין דבר לאשורו כו' אני מבין כו' איני מבין כו', ס"ל כטעמא קמא בפרש"י שמדמין לה כו'. וכן היה המעשה בתשובת הרא"ש שלא הבין השואל כוונת הרמב"ם כלל. ומהא"י בטעמא אסור להורות אפילו דבר שנראה להמורה שהוא מפורש בפירוש בתבואה, כי שנא טועה בדמיונו⁷. וכן שמשג בפרש"י שם ד"ה ולא שימש כו' רשע הוא שאין תורתו על בוריה כו'. ולזה נתכוין הרא"ש, הובאה ברבינו ירוהם נתיב ב' סוף ה"ה⁸, כל מעשה שבא אינו בגמרא כו', רוצה לומר שזו המעשה שבאה לפני המורה לא באה היא בעצמה ממש לפני חכמי הגמרא, ואף שהמורה רואה מעשה כזו ממש נפסק עליה בגמרא, שמא יש איזה חילוק ביניהם נעלם ממנו ולא ידע⁹. וכל שכן במורה מתוך חיבור הרמב"ם שהוא בלי טעמים לגמרי. ומ"ש רבינו ירוהם שם ונ"ל דאם הוא פשוט במשנה או בגמרא כו'¹⁰, אזיל לטעמיה שחיברו חיבורו כן הרמב"ם בלי טעמים כלל, ועשאו ג"כ להורות מתוכו לבדו מלי שירצה לסמוך עליו ולא ירצה לטרוח לעיין במקור דין, כמ"ש בהקדמתו להועיל הגדולים אם ירצו לעיין כו'¹¹, ובסוף הקדמתו לספר מישורם כתב בהדיא הן שירצה לסמוך על הדין הכתוב בספר כו'¹².

ולפירושו רש"י וסיעתו נחלק התלמוד לב' חלקים¹³, כדפירש רש"י¹⁴, סוף פ"ה דבבות החילוק שבין

ציונים לקונטרס אחרון

יא ד"ה שמורין. וראה גם חגיגה י', א ד"ה מתלמוד למשנה.
 יב וכן הובא בפנים בשם יש אסורין. וז"ה לעיל סי' א ק"א ס"ק ה.
 יג לעיין תלמוד חכם שאמר דבר הלכה בדבר השיין לו אין שומעין לו אפילו יש לו עיקר בגמרא.
 יד ראה שארית יהודה הוספות וסי' לא.
 טו דאין לחוש לכל זה ונאמן. וז"ה ברמ"א סי' רמב סל"ז: אבל אם הוא פשוט שומעין לו.
 טז משמע שאינה חובה לעיין במקורו בתלמוד. וראה שרי חמד (קוני) באר בש"ד, ריהטא דחקלא, ע' 43918.
 יז ראה הקדמת בני הגאון המחבר, שריבנו ערך את השלחן ערוך שלו הלכות בטעמיהן (בשיטתו כאן בפנים).
 יח חלק הא' הביא לעיל בתחלת הק"א מרש"י, שהוא טעמי ההלכות, וחלק הב' מביא כאן מרש"י באבות, שהוא להבין דבר מתוך דבר. וראה לקמן פ"ג בקרי"א (ד"ה ולזו), אם גם הרא"ש דלעיל סובב בזה כרש"י.

ג שנפסק כותיה בפנים.
 ד ד"ה שלא שמש ת"ח. וראה גם שם ה, א ד"ה זה גמרא. יא, ב ד"ה אף לגמרא.
 ה הגמרא בטעמי המשנה.
 ו טעמי המשנה פעמים גורמין שמדמין לה דבר שאינו דומה (ועוד כתב שם טעם שני, שכורתיה סובר הרמב"ם, ובלקמן).
 ז ד"ה ומא.
 ח ומה שהוכיח כן בהקדמה הנ"ל, מ"ש הרמב"ם בתשובה (פאר הרו" ס' קמב ד"ה ואמנם, אגרות הרמב"ם, מהדורת שילת, סי' כ ע' ש"ב), לתלמוד את תבוי ע"ס ספר הרי"ף.
 ט שאחרי חבורי יכול כל דיני התורה ומשפטיה ... עד שלא חסר שום שאלה שצריכה שלא אזכרה או אזכור שרש תצא ממנו השאלה ההיא מהר מבלתי עיון דק כי כוונתי בו גם כן הקיצור עם הכללות ע"י שימצא בו כל מה שימצא במשנה ובתלמוד (נראה שגם שרש ההלכה מבלי עיון דק מספיק לפסוק ממנו להלכה למעשה).
 י סוטה כב, א.

הלכות תלמוד תורה פרק ב תסה

ובזמן הזה גם בספרי הפוסקים הראשונים המבארים מעמי ההלכות פסוקות שפסקו המור ושלחן ערוך כמו הרא"ש ובית יוסף.

כי אם אינו יודע מעמי ההלכות אינו מבין גופי ההלכות לאשורן על בורין ונקרא בור²⁰ ולכן יש אוסרין²¹ להורות אפילו לעצמיה²² מתוך ההלכות פסוקות בלי מעמים שלמד²³ ולפיקר אינו ראשי להתאחר מללמוד המעמים עד שיגמור ללמוד כל ההלכות פסוקות.

כי לא אמרו ליגמור והדר ליסבר²⁴ אלא לסבור סברות בעומק עיני מעמי ההלכות²⁵ ולהבין דבר מתוך דבר²⁶ ולדמות דבר לדבר להקשות ולהתיר²⁷ עד שיגיע ויוד לעמק הלכה²⁸ שזה אין לו לעשות בתחלת למודו אלא לאחר שיגמור ללמוד כל ההלכות פסוקות במעמיהן בדרך קצרה בלי עיון רב ופלפל להקשות ולהתיר²⁹ אבל בלימוד זה לידע המעמים בדרך קצרה מהתלמוד והפוסקים בלי עיון רב ופלפל חייב הוא לעסוק בכל יום ויום שליש זמן לימודו.

אך פירוש המקרא ודרשות ההגרות יחשבו בכלל שליש במשנה³⁰ לפי שהמשנה ג"כ פירוש התורה מצות שבתורה וחכמת הקבלה החשב בכלל שליש בתלמוד³¹;

ב כמה דברים אמורים בתחלת תלמודו של אדם³² אבל כשיגדיל בחכמה וירבה בה במאד ולא יהיה צריך לא ללמוד תורה שבכתב ולא לעסוק תמיד בתורה שבע"פ³³ מפני שכבר חזר על לימודו פעמים רבות מאד עד שנחקק היטב בוברונו כל התורה שבכתב

קונטרס אחרון

ט"ו לתלמוד לכן ארבעים לבינה להבין דבר מתוך דבר וכו'³⁴. וז"ש רש"י בשבת דף ס"ג ע"א וראה גם לקמן פ"ד ה"ד. לעיל א"ה ס"ב קצת ס"ג (עם לקו"ש חל"ו ע' 16 ואילך. ורש"י שם, ה"ה שמו"ך, וס"ד בתקדמות. ש"ת רמ"א שם כלל אל ס"ג. ונתבאר בק"א סק"א. וראה גם לעיל ח"י ששה"ש ס"א א ק"א סק"ה. ש"ת שארית יהרא שער המילואים ס"י לא. לקו"ש חל"ו ע' 23. כה ראה חל"ו נר, ב (הראה מרפה לעצמו) ורש"י ה"ה ושמו"ך. לעיל ס"י ה ק"א סק"ה.

ג כדלעיל שם וש"נ. וגם יחזור על ההלכות עד שחוקק בוכרנו (לקמן ה"ב).

ל ומו"ב פ"א ה"א (ופירושן בכלל תורה שבנ"פ). מור וש"י שם (ופירוש תורה שבכתב בכלל זה). וראה לעיל פ"א ה"א וה"ד (שלימוד הלכות קודם ללמוד התורות). לקו"ת ויקרא ה, ד. שה"ש ג, סע"ג (דהיינו דוקא ספרא וספרי שיש בהם הלכות וגופי תורה, אבל מדרש רבה ובג"ב ששן אגרות שעל המקרא אפשר ששן בכלל שליש במקרא, וש"נ). לקו"ש חל"ו ע' 22 והערה ה, 21. הערת ועינים 8/50 ואילך.

לד ומו"ב שם (והענינים הנקראים פד"ם בכלל הגמרא הן), לפי דעת הש"ד ס"י רמז ס"ו (והוא הקריה עיונית אלהית). וראה לקו"ת שם (שהוא בכלל שליש במקרא). אנ"ק ח"א ע' רע. לקו"ש חל"ו ע' 173. **לה** ומה שנאמר בגמרא שם לעולם כו', ראה לעיל פ"א ק"א סוסק"א. לקו"ת ויקרא ה, סע"ג. **לו** רמב"ם פ"א ה"ב מור וש"י ע"י רמז ס"ד.

נג סוטה כב, רמ"א לפירוש רש"י שם ד"ה ולא שמש. וראה גם לקמן פ"ד ה"ד. לעיל א"ה ס"ב קצת ס"ג (עם לקו"ש חל"ו ע' 16 ואילך. ורש"י שם, ה"ה שמו"ך, וס"ד בתקדמות. ש"ת רמ"א שם כלל אל ס"ג. ונתבאר בק"א סק"א. וראה גם לעיל ח"י ששה"ש ס"א א ק"א סק"ה. ש"ת שארית יהרא שער המילואים ס"י לא. לקו"ש חל"ו ע' 23. **כה** ראה חל"ו נר, ב (הראה מרפה לעצמו) ורש"י ה"ה ושמו"ך. לעיל ס"י ה ק"א סק"ה. **כו** שלמד הלכות פסוקות בלי מעמים. **כז** שבת נג, א. והוא לעיל פ"א ה"ה. לקמן ה"ב. **כח** רש"י שם ד"ה ליגמור ד"ה ודר. ונתבאר בק"א סוף ס"ק. א. וראה גם לעיל פ"א ה"א וש"נ. **כט** רש"י אבות פ"ה מב"א ד"ה בן ארבעים (ק"א סוסק"א). וכדלעיל שם וש"נ. **ל** רש"י ע"ז מ, א, ד"ה ואח"כ. וכדלעיל שם וש"נ. **לא** ראה רמב"ם פ"ד ח"ד. לקמן פ"ד ה"ה.

ציונים לקונטרס אחרון

כב גמור חרבך על ירך גבור ונודך והדרך (תהלים מח, ד), מכאן שהסיף יקושת תכשיתך הן, **כג** תלמודיה הוה קים ליה.

יט וכ"ה לעיל בפנים פ"א סוף ה"א. **כ** לגרוס שמשנת מרביה ורע"ג ולא ידע לכולהו טעמיה והדר ליסבר כו'. **כא** וכן נפסק במג"א ח"א.

הלכות תלמוד תורה פרק ב

ושבע"פ בולח"י או יקרא בעתים מוזמנים תורה שבכתב ודברי תורה שבע"פ כדי שלא ישכח דבר מדיני התורה ויפנה כל ימיו לעיון התלמוד⁷⁷ לסבור סברות בהלכות ולפלפל בהן בקושיות ומירוקים לירד לעומק הסברות וטעמי ההלכות להבין דבר מתוך דבר ולהמית דבר לדבר⁷⁸ ולהרש חידושי הלכות רבות⁷⁹ לפי רוחב שיש בלבם וישבו דעתו⁸⁰ כמו שאמרו⁸¹ ליגמר אינש והדר ליסבר.

וכן בדרשות ההגרות להתבונן מתוכם מוסר השכל לידע את ה'⁸² כמו שאמרו חכמים⁸³ רצונך שתכיר מי שאמר והיה העולם למוד דברי אגדה שמתוך כך אתה מכיר את הקב"ה ומתדבק בדרכיו כי רוב סודות התורה שהיא חכמת הקבלה וידיעת ה' נגזרים באגדות⁸⁴.

ויש אומרים⁸⁵ שגם בתחלת לימודו של אדם לא ישלש זמן לימודו לשלשה חלקים שוים ממש שהרי המשנה המורה מן המקרא וצריכה זמן מרובה יותר ואצ"ל התלמוד שצריך זמן מרובה יותר ממשנה אלא מה שהצריכו לשלש זמן לימודו הוא ליתן לכל אחד שיעור וזמן כפי הראוי לו בכל יום ויום כדי שיגמור כולו בשוה ואחר כך כל ימיו לסבור ולעיון. ומובן לחוש לדבריהם⁸⁶:

ג. ולדברי הכל בתחלת לימודו של אדם בין במקרא בין במשנה בין בתלמוד בכל יום לא די לו בתלמוד פעם ושתים וששלש⁸⁷ אלא צריך לחזור⁸⁸ על כל אחד פעמים רבות מאד הבל לפי כל זכרונו של אדם כדי שיוכרו היטב⁸⁹.

והמשנה והתלמוד שהן ההלכות פסוקות במעמיהן⁹⁰ צריך לחזור עליהן בכלפי כפלים יותר ממוקרא⁹¹ כי תורה שבכתב אי אתה רשאי לומר בע"פ⁹² משא"כ תורה שבע"פ המשנה והתלמוד שהן ההלכות במעמיהן חייב הוא מן התורה לחזור עליהן⁹³ כל כך עד שתהא משנתו סדורה⁹⁴ ושגורה⁹⁵ בפיו כל כך בענין שאם ישאלנו אדם איזה דבר⁹⁶ הלכה⁹⁷ ממה שלמדו יוכל להשיב לו⁹⁸ מיד אסור או מותר בלי נמנום שנאמר⁹⁹ ושנתם

- לו כדלקמן ה"ג. וראה לקמן פ"ג בקו"א (ד"ה ואפילו) בדעת הרמב"ם שם.
- לח רמב"ם שם. מור ושילע שם. וראה גם לקמן פ"ג ה"א.
- לט כדלקמן ה"א וש"נ.
- מ כדלקמן פ"א ה"א וש"נ.
- מא רמב"ם שם מור ושילע שם. וראה גם לעיל פ"א ה"א.
- מב שבת נג, א.
- מג ראה גם לקמן ה"ב.
- מד ספור עיקר פסוקי רמב"ן במנין המצות ס"ג. וראה גם לעיל א"ח ס"ג קטן סוס"ד וש"נ.
- מה אור צדיקים ס"ג כי אות ה' סודו הארוזיל (להר"ד שבת י"ל) כמנות הלימוד. הובא גם בתניא אנה"ק ס"ג כג. וראה אור נקנן מג, ג. וראה הקדמת הרמב"ן לשה"ש.
- מו ד"ן ע"ז ה, ב ד"ה הריק. דרכי משה ס"ג רמז אות ב. וראה לעיל פ"א קו"א סוסק"א (ש"ח) גם דעת ר"ת קידושין ל, א סו"ה לא). לק"ת ויקרא ה, ג. הערת יעוניים א/27.
- מז ראה לעיל א"ח ס"ג קנ"ג ס"א (שסתם דרבינו). לק"ת ויקרא ה, ג. ודבריהם תלמודו ישלש במקרא ממש לבדו ויש לו למטר ללמוד המקרא בתחילה, ואחר שהתחיל בחכמה יש לו לקיים השלש במקרא. עם פניניות התורה והאגדה, (ש"ס). לק"ש ח"יו ע' 21 הערה 36 (המעם).
- מח אבות דר"נ פכ"ט ה"ג. וראה הערת יעוניים ה/6.
- מט** מנהדרין צמ, סוע"א. וראה לקמן פ"ג קו"א (ד"ה ואפילו).
- נ** ראה גם לעיל ריש ה"ב. הערות יעוניים ד/ב.
- נא** כדלקמן ה"א.
- נב** עי"ן ב"ק דף נה, ה"א (שלא זכר הפסוק בתורה). תוס' ב"ב קנ"ג, א. ד"ה תרנויה.
- נג** גיטין פ, א. תמורה י"ב, ב. וראה לעיל פ"א קו"א סק"א בתחילתו. לעיל א"ח ס"ג נטו (שהמקל און צריך למוחזק לפדות). לק"ת ויקרא י, ד (דמנחת אונן התינוט). לפדות ושתדל לחקוק במה הוכיח שבפשוט ה' חושש תורה, ובתורה שבע"פ לפדות יקנה ויחוקק סוד קדשים. לק"ש ח"ד ע' 237. הערות יעוניים ב/17.
- נד** רש"י קידושין ל, סק"א ד"ה יתו. וראה לקמן ח"מ הל' מצאיתא ופקדון סכ"ה.
- נה** ספרי ואתה קן פליד (לפי ארת הניסאות). ערוכין ג', ב. תענית ה, ה"א. וברש"י שם. רש"י מנהדרין צמ, רע"ב. הקדמת הרמב"ם ליד החזקה במספה.
- נו** ראה רש"י ע"ז י"ג, א ד"ה לא ד"ה רוב ששת. ברכות כט, א ד"ה הם.
- נז** ספרי שם. ברייתא קידושין שם.
- נח** ראה תוס' קידושין שם ד"ה אל. לעיל ס"ג א סק"ד.
- נט** ראה רש"י שם.
- ס** דברים ג, ה. וראה לקמן פ"ג בקו"א (ד"ה אלא), שמצות ושנתם קאי אבל התורה שבע"פ כולה.

הלכות תלמוד תורה פרק ב תסז

לבדוק שהיו דברי תורה שנויים ומחודדים בפיך שאם ישאלך אדם דבר אל תנגמם ותאמר לו אלא אמור לו מיד כמי"ש³⁰ אמור לחכמה אחותי את שתהא בקי בהלכה וברורה לך כמו שברור לך שאהותך אסורה לך³¹ ולכן גם עכשיו שנכתבה תורה שבע"פ³² ויכול לעיין בספרים³³ אינו יוצא י"ח כזה ויצא י"ח פה מצות ושנתנם מאחר שמנגמם לשואלו ואינו משיב לו מיד עד שיעיין ואין הלכה זו ברורה לו כאחותו שאינו צריך לעיין.

ואף שעל ידי זה לא יוכל ללמוד הלכות הרבה לא יחוש כמו שאמרו חכמים³⁴ לא עלך המלאכה לגמור ולא אתה בן חורין ליבטל ממנה וכן היו עושים בימיהם שהיו לומדים בעל פה היו לומדים בתחלת לימודם רק ב' או ג' פרקים משניות או בריות בשבוע³⁵ והיו חוזרים עליהם מאה פעמים ויותר ואמרו חכמים³⁶ אינו דומה השונה פירקו מאה פעמים לשונה מאה פעמים ואחת שזה נקרא עובד אלהים וזה נקרא לא עבדו³⁷ כראוי.

ועכשיו שנתורה שבע"פ כתובה לפנינו אין צריך לחזור מאה פעמים ואחת בשעת לימודו ממש רק שיהיה מאוד לחזור על הראשונות תמיד לפרקים קרובים בענין שתהייה כל ההלכות שלמד עד עתה הקוקות היטב בוכרונו כל הימים שבינתיים וברורות לו בלי גמגום כבשעת לימודו ממש:

ך וכל השוכח דבר אחד ממשנתו³⁸ מחמת שלא הזר על לימודו כראוי³⁹ מעלה עליו הכתוב כאלו מתחייב בנפשו⁴⁰ וגם עובר בלאו של תורה⁴¹ שנאמר⁴² רק השמר לך ושמור נפשך מאוד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך ופן יסורו מלבבך כל ימי חייך והודעתם לבדך וגו' וכל מקום שנאמר השמר פן הוא לא תעשה⁴³. וקבלו חכמים⁴⁴ שאין הכתוב מדבר בעשרת הדברות לבדן⁴⁵ אלא הוא הדין לכל התורה כולה⁴⁶.

ולכן למדו חכמים⁴⁷ ג"כ מפסוק זה שכשם שהיית האדם ללמוד את בנו כך ממש חייב ללמוד את בן בנו כל התורה שנאמר והודעתם לבדך ולבני בנך ומה שנכתב זה גבי עשרת הדברות כמי"ש⁴⁸ יום אשר עמדת לפני ה' וגו' הוא ללמדך שכל המלמד את בן בנו תורה מעלה עליו הכתוב כאלו קבלה מהר סיני⁴⁹.

וגם עכשיו שנכתבה תורה שבע"פ ויכול לעיין בספרים⁵⁰ מה ששכח את זה הוועיל כלום

עא משנה שם. וראה לק"ש שם ע' 31.
עב מחמת צט, רע"ב (בלא). וראה לקמן פ"ג בק"א סדר"ה ואפילו שהוא בדעת המב"ק סי' קה בספני שמנאו ללאו בפ"ע (ודלא כחסידי). שהוא רק מקבלת הכמים ואמכנתא בעלמא.
עג דברים ד, ט. אבות שם. מנחות שם.
עד מנחות שם, וש"נ.
עה משנתנו המשנה אבות שם ונגרא מנחות שם. שמו"ר פמ"ג, ג. וראה לק"ש ח"ט ע' 27 שה"ג להערה 1.
עו ראה לעיל סי' ס"ד.
עז ראה לקמן פ"ג ק"א ד"ה אלא (התורה כולה שבע"פ, אפילו קדשים וטהרות, וגם התנאים), ד"ה וזה (לא את הפלפול). לק"ש ח"ד ע' 27 והערה 34 (הפלפול שבתלמוד בבלי).
עח קידושין ל, א. וברדעלי פ"א ה"ח.
עט דברים שם י.
פא קידושין שם. וראה ברכות כא, מע"ב. ברדעלי ח"ג.

סא מושלי ג, ה. ספרי וקדושין שם.
סב רש"י שם ל, רע"ב ד"ה אמור. וראה גם בתי קמה, ב. סנהדרין ג, א. לקמן ח"י.
סג ראה גיטין ס, א"ב. תמורה יד, ב.
סד ראה גם לקמן ח"י לענין לאו דשכחה.
סה אבות פ"ג דאבות מ"א. הובא גם לקמן הלכות ה; ח; יא. פ"ג ח"ב פ"ד ח"י. שם פמ"ג.
סו ספרי פדשות עקב פמ"ח בתחילתו. וניין וסם בירקוט שמונני רבו תתנו.
סז חגיגה ט, ב. וראה תנא פמ"ג.
סח מלאכי ג, יח. ותיב שם.
סט משנה פ"ג דאבות מ"ח. הלכה זו נבארה לקמן פ"ג בק"א (ד"ה ואפילו). לשיבת הרמב"ם ולשפת המב"ק. וראה לק"ש ח"ד ע' 24 הערה 4.
ע הירוש'י שם. ורבו ונה אבות שם. ונמרא ע"ז יט, א וברש"י שם. וראה לקמן ק"א שם (שדקא כזה עובר בלאו, משא"כ כששכח מהלכות שאינו עוסק בלימוד עובר על התעשה של תלמוד תורה כהלכתה). לקמן פ"ד ח"י. לק"ש שם ע' 26. קובץ דברי תורה ה ע' לא.

כי מיד ששכב עובר בלאו²⁹ קודם שיעיין כמו בימיהם שעובר בלאו בשעה ששוכב אף שאח"כ יחזור וישאל מרבו וילמדנו מה ששכב ועוד שמצות התורה לא תשתנה כשינוי הדורות³⁰ ולא יחליף ולא ימיר דתו לעולמים³¹.

וגם אמרו³² הלומד ושוכב דומה לאשה שזולדת וקוברת וכל המשבח דבר אחד מתלמודו גורם גלות לבניו שנאמר³³ ותשכב תורת אלהיך אשכח בנך גם אני;

ה' ואל יאמר השוכח דבר אחד אילו לא למדתי דבר זה לא נתחייבתי בנפשי ולמה אתחייב בשלמדתי ושכחתי³⁴ כי באמת אלו לא למד דבר זה לא מעלה עליו הכתוב בלבד כאלו מתחייב בנפשו אלא היה מתחייב בנפשו ממש שכל מי שאפשר לו להרבות ולהוסיף בלימודו בענין שלא ישכח בזה מה שלמד כבר מפני שכבר חזר על לימודו כראוי ואינו מוסיף אף על פי שאינו מתבטל מתלמוד תורה³⁵ אלא חוזר תמיד על הראשונות שלא מפני חשש שכחה אלא מפני שנוח וקל לו יותר לחזור על הראשונות מלמרוח בלימוד חדש³⁶ זהו היה מתחייב בנפשו ממש כמו שאמרו חכמים³⁷ ודלא מוסיף יסיף הדיינו שיאסוף בלא זמנו³⁸ שנאמר בתורה³⁹ כי הוא חייבם וגו' ואומר⁴⁰ למען ירבו ימיכם וגו' ודברי תורה נדרשים מכלל הן לאו⁴¹.

ולא אמרו⁴² לא עלך המלאכה לגמור אלא לענין שלא ימנע האדם מלעסוק בתלמוד תורה מחמת שהוא אינו יכול לגמור ולידע את כולה⁴³ מקוצר דעתו וכה זכרונו לזכור הרבה כל כך כמו שיתבאר⁴⁴ או מאפס הפנאי שלו ממירדת פרנסתו⁴⁵ וגם כל אדם לא יוכל להגיע לתכלית התורה שמצד עצמה אין לה קץ ותכלית כמו שנתבאר למעלה⁴⁶ וגם לענין שיהזור הרבה על לימודו כראוי ולא ימנע בזה מחמת שצריך ללמוד עוד כדי לגמור התורה⁴⁷ כי לא עלך המלאכה לגמור אבל אי אתה בן חרוץ ליבטל ממנה⁴⁸ שלא להרבות ולהוסיף בלימודך אחר שכבר חזרת כראוי על לימודך שלמדת כבר ולא ישכח ממך.

ואם למדת תורה הרבה נותנין לך שכר הרבה⁴⁹ כי שכר תלמוד תורה שקול כנגד שכר כל המצות⁵⁰ ומן השכר הרב אתה למד העונש הרב⁵¹ למי שאינו מרבה ומוסיף עד שיגמור כל התורה שבע"פ כולה אם אפשר לו כמו שקיבלו חכמים⁵² בפירושו הכתוב⁵³ כל המצוה כמו שנתבאר למעלה⁵⁴;

29 דברים לב, מו. וראה הערות וינינים 20-21.
30 שם יא, כא. וראה הערות וינינים 22.
31 ספרי סוף פרשת עקב פמ"ו.
32 אבות סוף פ"ב.
33 וראה פירוש רמ"א אבות שם.
34 הלכה ה.
35 כדלקמן פ"ג הל"ב.
36 פ"א הל"ג.
37 כדלעיל הל"ג.
38 אבות שם. רמב"ם פ"ג הל"ו. וראה גם לעיל הל"ג לקמן פ"ג הל"ב.
39 אבות שם. רמב"ם שם.
40 פאה פ"א מ"א. וראה גם לקמן פ"ד הל"ו.
41 ראה גם לקמן שם.
42 ספרי עקב פמ"ח. עיין סמיג בהקדמה למ"ע.
43 דברים יא, כב.
44 פ"א הל"ד (ירושלמי חכמים). פ"ב הל"א.

31 ראה לק"ש הל"ד ע' 28. הערות וינינים 31.
32 ראה רמב"ם הל' ימיר התורה פ"א הל' תשובה פ"ג הל' ה"ה. הל' מלכים פ"א הל' כמספה. ימיר הל' מ"ג עיקרים שברמב"ם בהקדמתו לפרק חלק. פ"ו סי' ע"ד סק"ד.
33 פסוק גידל (המיוסר על י"ג עיקרים של הרמב"ם). תניא פכ"ה.
34 סנהדרין צ, א. וראה גם לקמן פ"ג ק"א ר"ה וטבל מקום.
35 המשנה ה' ג' יוחא דח, ב.
36 ראה גם לקמן פ"ג ק"א (סד"ה אלא וסד"ה ורבה חילוק).
37 שאו מניש בלא הכי, כדלקמן פ"ד הל"ו.
38 ראה חקי הלכות ח"א לח, א.
39 אבות פ"ג [א] מ"ג. לפירוש אבר"ג סוף פ"ב. וראה נהרא דאורייתא מאמר ג פ"א הל"ג.
40 ראה הענינה כמספה, וברש"י ר"ה תקברה, וחו"ס ר"ה מא. ב"ב קכא. ב וברש"י ר"ה יסף. לקמן פ"ד הל' ח"ה.

הלכות תלמוד תורה פרק ב תסמ

ז כמה דברים אמורים שהשוכה מתחייב בנפשו ועובר בלאו כששכח מחמת עצלות^{קכ} שנתעצל לחזור על לימודו כראוי אבל מחמת אונס^{קכז} כגון שמרוד הרבה בפרנסתו^{קכח} והעתים שקובע לו^{קכט} אין מספיקים לו לחזור על כל לימודו שלמד קודם שהיה טרוד אינו מתחייב בנפשו וגם אינו עובר בלאו שנאמר^{קכ} רק השמר לך וגו' רק למעט מחמת אונס^{קכז}:
ז וכן מי שתקפה^{קכד} וגברה עליו משנתו מפני שהיא חמורה עליו ולכן נשכחה ממנו^{קכט} ולא הועיל לו מה שחזר עליה כראוי אינו מתחייב ואינו עובר אף על פי שאינו אנוס^{קכז} שהיה יכול לעסוק תמיד במשניות והלכות אלו החמורות עליו ולא להסח דעתו מהן להלכות אחרות ועל זה נאמר^{קכז} ופן יסורו מלבבך ללמדך שאינו מתחייב^{קכח} ואינו עובר^{קכט} עד שישב ויסירם מלבו ולכן נשכחו ממנו ולא כשנשכחו ממנו דברי תורה מפני שקצר מצע שכלו להשיגם בקל ולהפסם יפה בשכלו ומוחו ובה זכרונו שלא ישכחו ממנו לאחר שיחזור עליה פעמים רבות כל כך כמו שחזר על הלכות אחרות שאינן חמורות עליו ולא הצריכתו התורה לעסוק תמיד בהלכות אלו החמורות עליו כדי שלא ישכחן אלא אדרבה צריך הוא ללמוד ולדע כל התורה שבע"פ כולה ולחזור עליה עד שיוכר הויטב מה שאפשר לו לזכור ע"י חזרה זו שהן הלכות הקלות עליו ולא יחוש לשכחת החמורות מאחר שאינו נמנע ומנחם מלחזור עוד עליהן] ולעסוק בהן תמיד אלא מחמת עסקו בלימוד וחזרה לזכור ההלכות הקלות ונמצא שאינו מסיר דברי תורה מלבו וזכרונו.

(כי מה לי הלכות אלו ומה לי אלו^{קכ} משא"כ כמי שאינו חוזר כראוי לו גם על ההלכות הקלות עליו ועל ידי זה בא לידי שכחה אע"פ שעוסק תמיד בתלמוד תורה ואינו מסיר דברי תורה מלבו הרי זה עובר ומתחייב בנפשו כמו שדרשו חכמים^{קכט} על פסוק^{קכ} לא יחרוך רמיה צידו לא יחיה ולא יאריך ימים כו'^{קכ} שהרי לא נאמר ופן תסיר מלבבך אלא ופן יסורו מאליהם^{קכד} דהיינו שלא ישכחו מלבו כמ"ש^{קכח} פן תשכח ואף שחוזר על לימודו לאחר שגומר כל ההלכות או אפילו מקצתן כמה וכמה פרקים^{קכ} הואיל ואין חזרה זו מועלת לו כמו שדרשו חכמים^{קכט} על פסוק^{קכ} הון מהבל ימעט וקובץ על יד ירבה אם עושה תורתו חבילות חבילות מתמעטים^{קכט} ונשכחים רק יקבץ על יד מעט מעט^{קכ} א"כ

קכ תוס' י"ט אבות פ"ג מ"ה.
קכז ונזוחו צ"ט ב. וראה גם לקמן ה"י.
קכח רש"י ברבות ה. ב. ד"ה מחמת אונס (דגמגה הב).
וראה לק"ש ח"ד ע' 29 הערה 48.
קכט ראה לקמן פ"ג ה"ה.
קכד דברים ד, ט.
קכז ראה מנחות שם (ופן יסורו מלבבך). ה"א"ג מדרש"א
ד"ה יכול. לק"ש ח"ד ע' 28 הערה 42, וע' 29
(המנס שהוצרך ללימוד מיוחד, אף שאנוס רמנא פמריה).
ג"ל תורה (ג.י.) מה ע' קיב.
קכד משנה אבות פ"ג מ"ה, וגמרא מנחות שם.
קכט רש"י אבות שם. ע"ג שם. וראה גם לקמן פ"ג בק"א
(ד"ה ואפילו).
קכז שנפץ מנעם האמור לעיל ה"י.
קכד דברים ד, ט. אבות שם. וראה מנחות שם. לק"ש
ח"ד ע' 28 שם.
קכח אבות שם.
קכט מנחות שם.

קכ כששוכח הלכות אלו מחמת חזרה על הלכות אחרות
אינו עובר, שנה לי הלכות אלו כי (ובזה מוירי המשנה
וגמרא שם). משא"כ בניו שאינו חוזר כי (ששוכח הלכות
אלו מחמת תוספת לימוד חדש הלכות אחרות) הרי זה עובר
(ובזה מוירי הגמרא בעירובין דלקמן).
קכא עירובין נ"ד, ב. ע"ז י"ט, א.
קכב משל"י, ב, כו.
קכג ציד הרמאי, וביש"י עירובין שם: שמרבה בנרמא
ואינו מחזר עליה.
קכד תוס' י"ט אבות שם.
קכה דברים שם.
קכו אצ"ל: פעמים.
קכז עירובין שם. ע"ז שם.
קכח משל"י, ג, י"א.
קכט בגמרא שם ושם: מתמעטים ובר"ח שם: מתמעטת
(התרת).
קל רש"י ע"ז שם ה"ה על יד (מעט).

הלכות תלמוד תורה פרק ב

תע

העובר על דבריהם ברצונו ודעתו^א שיודע ורואה בעצמו שאינו זוכר היטב כראוי ואינו רוצה לחזור ולקבץ על יד (א) הרי זה כמסור דברי תורה מלבו וזכרונו ועובר על פן תשכח ופן יסורו (מלבדך):

ה' וגם מי שיודע בעצמו שהוא שכחן גדול במבועו ותולדתו שאף אם יחזור על לימודו פעמים אין מספר לא יזכור כי אם זמן מה ואח"כ ישכח מעט מעט^ב לא יוכל ללמוד נפשו מלאו זה דפן תשכח ומצות ושגנתם שנתבאר למעלה^ג כי מצות התורה שוות לכל נפש מישראל^ד ולא ניתנה תורת כל אחד ואחד בידו^ה שיהיה זה חייב כמצוה זו וזה פטור ממנה לגמרי מחמת מבעו ותולדתו אלא כל אחד חייב לזכור דברי תורה בלבו כפי יכולתו והשגת כח וזכרונו אם מעט ואם הרבה דברי תורה^ו.

ועל זה אמרו^ז לא עלך המלאכה לגמור כגון מי שהוא שכחן גדול ואם יהיה שונה הלכות רק פרק אחד ביום ויחזור עליו מאה פעמים ויותר^ח ואפילו כל היום בולו לא יוכל לזכור היטב כי אם חודש אחד על דרך משל ואח"כ אם לא יחזור עליו יתחיל לשכוח מעט מעט הרי זה חייב לעשות כן^ט ללמוד בכל יום רק פרק אחד ולחזור עליו כל היום כולו וכן יעשה שלשים יום ואח"כ בסוף החדש יחזור על השלשים פרקים אלו^י כמה פעמים עד שיוכל לזכרם היטב עוד ג' או ד' שבועות על דרך משל ואח"כ ילמוד בתוך כך עוד פרק אחד בכל יום ויחזור עליו כל היום בולו ויעשה כן עד כלות הג' או ד' שבועות אלו ואז יחזור עוד פעם או שתיים על שלשים פרקים הראשונים וגם על פרקים האחרונים שלמד בג' או ד' שבועות אלו עד שיוכל לזכור הכל עוד כמה שבועות ובתוך כך ילמוד עוד פרק אחד בכל יום. וכן יעשה להיות מוסף והולך פרק אחד בכל יום בכל ימים שבינתיים בין חזרה לחזרה עד שילמוד כל כך הרבה משנה ותלמוד בענין כשיצטרך לחזור על הראשונות בסוף כל חדש כפי מבעו שאינו יכול לזכור היטב יותר מחדש אחד על דרך משל אזי יהיה בחזרה זו כל החדש כולו עד שיחזור על כל לימוד שלמד עד עתה וכן יעשה לעולם מדי חדש בחדשו לחזור תמיד על הראשונות.

ואף שנמצא שלא יוכל ללמוד ולידע כל ימיו רק כדי מה שיוכל לחזור בחדש אחד לא יחוש כי לא עלך המלאכה לגמור וכך היו מצויים בימיהם תלמידים שלא היו בקיאים ויודעים בעל פה רק מסכת אחת ויש מהן שתי מסכתות^{יא}:

קונטרס אחרון

(ב) הרי זה [כמסור דברי תורה כו. עיין במ"ש בפ"ג י"ד]

קלא	ראה עירובין שם (דעו לאו מילתא ועברי עלה). ע"י שם.
קלב	ראה לקמן פ"ג ה"ד.
קלג	ה"ג (ושגנתם) וה"ד (פן תשכח).
קלד	ראה במדבר מ"ז פ"ג. כו"זי נאמר ג את לז. וראה גם ויקרא כ"ג, כב. כתובות ל"ג, א. ב"ק פ"ג, מ"ט"ב. תנ"א ח"א פ"ג.
קלה	ראה שביעית פ"ב מ"א. לעיל ס"א א ק"א פ"ג ג.
קלו	ראה לקו"ת ויקרא ל, ד.
קלז	אבות סוף פ"ב. וראה גם לעיל ה"ה.
קלח	ברלעיל ה"ז.
קלט	ברלעיל ה"ז. שאמרו ליהוה החייה מחמת הסופת לימוד הלכות.
קמ	ראה ברכות ל"ח, ב ובתוס' ד"ה כל.
קמא	ירושלמי סוף שביעית פ"א מ"ג מכות פ"ב ה"י. תהות מייטוניות הל רוצח פ"ז אות א.

צינונים לקונטרס אחרון

כד ק"א ס"ק א (ד"ה ואפילו), מחלוקת הסמ"ק והרמב"ם אם הוא מן התורה.

הלכות תלמוד תורה פרק ב תעא

ט אך אדם כזה מאחר שאינו יכול ללמוד דברי תורה הרבה מאד צריך שיהיה כל לימודו בלימוד המביא לידי מעשה^{קמב} שהן הלכות הצריכות לכל אדם לידע אותן לקיים המצוות בהלכותן ולזהר מליבשל באיסורים חס ושלום והם דברים שאי אפשר לישאל תמיד לחכם המורה שבעיר^{קמג} או שלא יהיה יודע לישאל ולהסתפק כלל אם לא ילמדם תחלה הדינו רוב אורח חיים כמעט כולו ומיעוט יורה דעה ומעט כאבן העזר וחושן משפט^{קמד} כל הלכה ברורה במעשה^{קמה} מהתלמוד ומפרשיו כמו הרא"ש או הבי"ט^{קמו} לפחות ולחזור עליהן לעולם.

וגם מי שדעתו יפה שיוכל ללמוד ולזכור כל התורה שבע"פ יש לו ללמוד ולחזור תחלה הלכות הללו הצריכות למעשה^{קמז} כי יש להן דין קרימה על שאר כל ההלכות שאין צורך למעשה כל כך.

ולמוד האגרות מביא גם כן לידי מעשה להתבונן מתוכן מוסר השכל כמו שנתבאר למעלה^{קמח}. ומי שלא הגיע למדה זו ולמוד בספרי מוסר^{קמט} שנבנו דבריהם על המדרשים וההגדות ומאמרי הוזהר.

ועל זה מלבר הקריאה בתנ"ך לעתים מוזמנים כמו שנתבאר למעלה^{קנ} שיש לה דין קרימה על הכל:

י ואם אחר שהוא בקי היטב בכל לימודו המביא לידי מעשה וחוזר עליו לעולם ויכל לקבוע לו בכל יום שעה קמנה ללימוד אחר ויפסק לו שאר היום והלילה לחזור כראוי על לימודו המביא לידי מעשה שלא ישכח ממנו לעולם ויהיה ברור לו כאחרותו כמו שנתבאר למעלה^{קנא} אוי נכון הדבר ע"ד הקבלה^{קנב} לקבוע לימודו בשעה קמנה זו שבכל יום ללמוד פעם אחת כסדר כל התלמוד בכלי וירושלמי ומכילהא וסיפרא וסיפרי ותוספתות וכל המדרשים מתנאים ואמוראים שכל דבריהם היא תורה שבעל פה שניתנה למשה מסיני^{קנג} כמו רבות ותחומא ופסיקתות וכיוצא בהן ומדרשי רשב"י על כולן^{קנד} כדי שיהיו^{קנה} ללמוד כל התורה שבעל פה כולה פעם אחת] בחייו לקיים מצוות שמור תשמרון את כל המצוה וגו'^{קנו} כמו שנתבאר למעלה^{קנז}.

ואף שישכח הכל הרי לעתיד לבוא יזכירוהו כל לימודו ששכח^{קנח} מחמת אנוס שאי אפשר לו לחזור כל כך שלא ישכח לימוד זה שלומו רק שעה קמנה בכל יום כי שאר היום והלילה צריך לו לחזור על לימוד המביא לידי מעשה והשוכח מחמת אנוס אינו עובר כמו

קמב דרשה י"ד סי' רגו סק"ב. ט"ז שם סק"ב. ש"ך שם סק"ה. וכן משמע בבבא מציעא ק"ד, ב. ראה רש"י שם ר"ה בארבעה ה"ה בישתא. וראה גם לקמן פ"ג ה"ד. לעיל א"ח סי' קנה ס"א.

קמג ראה גם לקמן שם.

קמד ראה בשני דפים ראשון של חלק ה"ט של שו"ע^ק שהן: מהלכות הצריכות מלקבוע מניין הושן משפט. ובתקדמות בני תנאין המוכרי: הלכות הצריכות לכל אדם הנמפורות בשאר חלק השו"ע.

קמה הוצענים בקצרה (ברלעיל ה"א). ראה לעיל א"ח סי' קנה ס"א: בלא מנענים וראיות.

קמו ראה גם לעיל ה"א. תקדמת ארמ"ר האמנעני לשו"ע. שכן למאור עה"ת ע' הפא.

קמז וכו' לעיל א"ח סי' קנה ס"א.

קמח הלכה ב.

קמט כמו ראשית חמיה והש"ה וכו' (תקדמת ארמ"ר האמנעני שם). ראה גם לקמן פ"ג ה"ד.

קנא הלכה ב.

קנב ראה לעיל פ"א ה"ד בשם חכמי האמת, וש"ע.

קנג כדלעיל שם, וש"ע.

קנד ראה גם לקמן ק"א פ"ג (ס"ה ונהגה חלוק).

קנה דברים י"א, כב.

קנו שם.

קנז פני"ח שער הגהות הלימוד בתחילתו. שער המצוות פורשת אותה. וראה גם ע"ז י"ב, א (לעולם לינים אינוש ואע"ג שמשכח). לקמן ה"ג (בענין לימוד שאינו מבין).

תעב

הלכות תלמוד תורה פרק ב

שנתבאר למעלה ^{קסז} וגם עתה הנה זאת התורה ^{קסח} היא העולה למעלה עד כסא הכבוד ועד בכלל אך לא למעלה מהכסא כמו ^{קסט} כי אין שכיחה לפני כסא כבודך שהוא למעלה מהכסא עולם הויכוח ^{קסא} והזכר המשיפע ^{קסב} (כי השכיחה באה מצד הקליפה ^{קסג} ואינה מגעת לינע אלא עד הכסא כמו ^{קסד} שאין הכסא שלם כו' ^{קסה}).

יא אבל אם יוכל לקבוע לו שעה גדולה ללימוד אחר ויספיק לו שאר היום לחזור על לימודו המביא לירי מעשה אזי חייב להוסיף מעט מעט ללימוד בשעה זו הלכות אחרות שהן פירושי התרי"ג מצות אף מצות שאינן נוהגות כמו קדשים וכוונת בהן ^{קסו} ולחזור עליהן כראוי שיזכור אותן היטב לעולם כמו שנתבאר למעלה ^{קסז} שנאמר ^{קסח} כל המצוה נג' ולא עלך המלאכה לגמור ^{קסט}.

ולכן אף שאין שעה זו מספקת ללימוד הלכות אלו מהתלמוד ולחזור עליהן כל כך עכ"פ ללימוד אותן מתוך המשניות עם פירושיהן ויחזור עליהן כראוי עד שיהיה זוכרן בעל פה. ויש לו לעסוק תחלה בסדר קדשים ^{קע} כמו שאמרו החכמים ^{קעא} כל העוסק בתורת עולה כאלו הקריב עולה ועל כן נכון הרבה אם אפשר לו ללימוד הלכות כל הקרבנות בשלימות וכל העבודות שבמקדש והלכות המקדש וכל כליו כמבואר באר היטב בחיבור הרמב"ם ז"ל בספר עבודה וספר קרבנות ^{קעב} ואח"כ במשך הזמן אם יוכל להוסיף עוד בשעה זו ללימוד לחזור כראוי יעסוק בסדר מטרות וזרעים והם קודמים לסדר מועד נשים נויקין מאחר שכבר עסק הרבה בלימוד המביא לירי מעשה שהן הלכות השנויות בג' סדרים אלו (לכד ברכות וחולין ונדה ^{קעג}):

יב וכל אדם צריך לזיחר להוציא בשפתיו ^{קעד} ולהשמיע לאוניו ^{קעה} כל מה שלומד בין במקרא משנה ותלמוד ^{קעז} אלא אם כן בשעת עיון להבין דבר מתוך דבר ^{קעח} וכל מה

קעא ראה מגרות קק, א. רבנו בחיי ס"פ יקהל. שם צ, ז, לו. בעת"ש ר"פ צ. לעיל פ"א ה"ד. אורח מנה"כ ס"א א"ט. הערות וצינונים א/16. לק"ש ח"ח ע' 414-415 והערות 32-33.

קעב ראה שמלה חרשה, סדר אמירת הקרבנות ס"ג לק"ש ח"י ע' 16 ואילך (אם נמקיימים מצות הידעת התורה בלימוד ספר דוד להרמב"ם אף שהוא הלכות בלי משעים). **קעג** השנוין בסדר זרעים, קדשים ומטרות. **קעד** ראה גם תניא רפ"ד (וכיבור הוא עונק כפירוש כל תרי"ג מצות והלכותיו). שם פ"ג (נו, א). שם פ"ט (ע, א). שם פ"ג (ער, ב). שם אנה"ק ס' כב (ק, ב). ומבואר שם ושם שלכן היו ר"ח מצוה מנושית. שנקיימת שפתי הוי מנושית). לק"ת דברים פד, ג (שאינו מנושית מנוש). **קעה** ראה לעיל אורח ס' כב פ"ג לענין ק"ש (שם לא השגיח לאוניו יצא ובלבד שיוציא בשפתיו). י"ד ס' א ס"ק מה (בחדש הדברך ואינו שומע). לקמן פ"ד ה"ט (מעלת הלימוד בקול הוקא).

קעו ראה גם לק"ת ויקרא ה, ב (אף שבמשנה ותלמוד העיקר להשיג החכמה שבהן, צריך ג"כ להוציא בחיבור פה דוקא).

קעז ראה לעיל ה"א וחי"ב. אור התורה להציג יתרו ע' תתפ (אלא א"כ בשעת העיון בעומקת של הלכה שאי אפשר לדבר). קובץ תפארת מלך ע' 109. הערות וצינונים 56.

קנח הלכה ו. וראה לק"ש ח"ד ע' 29.
קנט לכאורה צ"ל השכיחה (לק"ש ח"ד ע' 1097). וראה אמ"ק ח"ד ע' רפה.

קס ברכות לב, ב. תפלת מוסף של ר"ה. וראה לק"ש ח"ד ע' 30 הערה 53.

קסא ראה זור ח"ב צב, ב.

קסב ראה שער המצות ר"פ ואתחנן. מנן אבות (תשב"ץ) אבות ח"א מ"ב.

קסג ראה תנומת מו"ק עקב. ודר ח"א קנב, רנ"ב. פ"ד ערך שכיחה. שער המצות שם. תניא ח"א פ"ז מו, א. שם אנה"ק ס' כו (קנב, ב). שם ק"רא (קסא, א). תורה אור הגוה פה, ב.

קסד ראה תנומת סוף פרשת תצא (הובא ברש"י עה"ת שנות י, מו). מסיקתא רבתו פ"ב.

קסה עיר שימחה שמו של עמלק. הרי שקליפת עמלק פוגעת בשלימות הכסא.

קסו ספ"ג בהדפסת דמ"ג. ראה גם לעיל פ"א ה"ד. לקמן פ"ג בק"רא (ד"ה אלא).

קסז פ"א ח"ד (ללמוד את כל התורה כולה). פ"ב ה"ג (לחזור היטב אף אם בגלל זה לא יוכל ללמוד הרבה).

קסח דברים יא, כב.
קסט אבות מו"ב.

קע רשי"ב ב"ב ק"ד, ד"ב בה בארבעה. וראה לק"ת קדושים ל, ד (יקח ויהקט ספר קדשים הנקרא הכנה ומכפרת עונותיו של אדם).

הלכות תלמוד תורה פרק ב"ג

שלומד בהרהור לבר ^{קפז} ואפשר לו להוציא בשפתיו ^{קפח} ואינו מוציא אינו יוצא בלימוד זה ^{קפז} ידי חובת מצות ולמדתם אותם ^{קפח} וכמ"ש ^{קפז} לא ימוש ספר התורה הזה מפיך והגות בו וגו' וכמו בכל המצוות התלויות בדבור שאינו יוצא בהן ידי חובתו בהרהור ^{קפז} אלא אם כן שומע מפי המדבר שהשומע כעונה בפיו ^{קפז}.

אך אם מוציא בשפתיו אף על פי שאינו מכין אפילו פירוש המלות מפני שהוא עם הארץ הרי זה מקיים מצות ולמדתם ולפיכך כל עם הארץ מברך ברכת התורה בשחר ^{קפח} לפני הפסוקים ^{קפז} וכן כשעולה לספר תורה ^{קפז}:

יג כמה דברים אמורים בתורה שבכתב ^{קפח} אבל בתורה שבע"פ אם אינו מכין הפירוש אינו נחשב לימוד כלל ^{קפז}.

ואף על פי כן יש לאדם לעסוק בכל התורה גם בדברים שלא יוכל להבין ^{קפז} ולעתיד לבא יזכה להבין ולהשיג כל התורה שעסק בה בעולם הזה ולא השיגה מקוצר דעתו ^{קפח}:

פרק שלישי

א וכל מי שדעתו ובה וזכרונו יפה שיוכל ללמוד ולזכור כל התורה שבעל פה כולה הרי זה (א) לא ישא אשה עד שילמוד תחלה תורה ^א שבעל פה כולה ^ב שהן כל ההלכות

קונטרס אחרון

(א) לא ישא כו. מ"ש הרא"ש ^א דקצבה לאותו לימוד לא ידענא, הנה נה לפירוש הרע"ב סוף

קפז ראה מור שרע"ע א"ח סי' קלה ס"ד. מ"א שם סק"ה, ומי' קל"ח ס"ק ד. לעיל שם סי' קפ"ב (אפילו בזמן הזה שהעולה אינו קריא בעצמו). לק"ת שה"ש כה, א.

קפח כמו בברכת התורה וברכת קריאת התורה דלעיל. וראה לעיל א"ח סי' קפ"ב (ש"כ"ה בכל הדברים שיש בהם מצות קריאה). פ"ד שם סי' פ"א (שכר טוב בעמליו). ש"ה ביה נאמן (יג, א) ד"ה דע, ונמ' שבנות (קצא, ב) ד"ה לא תחמוד. לק"ת ויקרא ה, ב. שה"ש כה, רע"א.

קפ"ז ח"א א"ח סי' נ סק"ב. וראה גם לעיל שם סי' ט"ב. תנא ק"א קנ"ד, ב. לק"ת שם ושם. לק"ת ח"ד ע'.

22 הערה 9. ח"ה ע' 438 (בגנע לודי וחלק האגדה שבתורה). שיה השהה, שער ברכת ה' ס"א. ארץ צב"ט יא בהגדה. חק"י הלכות ח"ב סב, א. ח"ד פ, ב.

קצ ראה ע"י נ"י, א (לעולם לזרם איניש כו) ואע"י שלא ידע נתיא קאמרי.

קצ"א זהו יושב דף קפ"ה, א. מעב"ר יבן שפתי רננת פכ"ו. לקומי מתיירחי סדר קביעות עירתי לחרוד. וראה גם לעיל ה"י (שיזכורתי שם גם נה ששעה).

פרק שלישי

א כיי"תא ונבאר קידושין ב, כט, ב (ולמד תורה ואכ"ב ישא אשה). רמב"ם פ"א ח"ה. מור שרע"ע סי' רטו ס"ב. חזקת חזוקה באה"ע סי' א סק"ב. בית שנואל שם סק"ג.

ב ראה ק"א (ד"ה אלא); ואפילו ידעין קדישם ומתרות יוכל ללמוד מ"כ עד שיזכור בע"פ וליבטל מפייה ורביה.

ציונים לקונטרס אחרון

ב מתחיל לבאר דעת רש"י והרמב"ם, ואילו דעת הרא"ש בזה מבוטאת לקמן (ד"ה ולה).

קפ"ז ראה לעיל א"ח סי' מז ס"ב (הפוסק בלא נתינת מעם). שם סי' ז' (הכתוב דברי תורה ודך לימודו). סי' סח ס"א (הרהור מתוך הספר). סי' פ"ד ס"א (הפוסק בלא נתינת מעם).

קפ"ח ומה הוא אנוס ואינו יכול להוציא בשפתיו, ראה לעיל א"ח סי' קפ"ב. קובץ דברי תורה ה' ע' מג.

קפ"ט ג"כ (כ), סמ"ג ריב הסרא (לענין ק"ש, כדלעיל סי' סב ס"ב, וש"נ). עיין שם פ"ג יחושע דף טו, ב (בביאור לרשי"י שם ד"ה ההוא). וראה גם תנאי שם ושם, ובאגרוף סי' כה (קנ"ב, ב). גידול תורה (יג) לש ע' צה. הערות וציונים סי' 9/א.

קפ"א הברים ה, א. הובא לעיל ה"א. וראה לעיל א"ח סי' פ"ה (משמע שמצות והגות יוצא בהרהור). תניא פ"ה (מעלת מצות ידיעת התורה על מצות ת"ת שבדבור). וראה רישות על התנאי שם. לק"ש דמ"ו ע' 327. ספר המאמרים מלקטק היא ע' ר"א הערה 55. שיעורים בספר התנאי ח"ג (הלק"ט) ע' 1120 הערה 6. שלחן המלך ח"ג ע' ללה. תפארת מלך שם. הערות וציונים 10/ה.

קפ"ב יהושע א, ה.

קפ"ג כדלעיל סי' סב ס"ג, וש"נ. וראה גם תנאי פ"ה (מש, כ).

קפ"ד מוכח לה, ב. תוס' ברכות כ, ב. ד"ה כדאשכחן (לענין ת"ת). כדלעיל א"ח סי' ח ס"א, וש"נ. וראה קובץ דברי תורה ח"ו ע' קה.

קפ"ה כדלעיל שם סי' מז ס"ה.

קפ"ו ראה לעיל שם סי' מז ס"ז.

א קידושין פ"א סי' סב. הובא בטור אבה"ע סי' א.